

Notitie

Aan	Daniël Walkot, GAD Gooi en Vechtstreek
Van	Aiko Klein, Karlijn Bakker en Niels Ahsmann, KplusV
Datum	20 juli 2016
Betreft	Ontwikkeling en positionering GAD, fase 1 Benchmark

1. Inleiding

De Grondstoffen- en Afvalstoffen Dienst (GAD) regio Gooi en Vechtstreek heeft KplusV gevraagd een onderzoek / benchmark uit te voeren op de prestaties van de GAD in relatie tot publieke en privaatrechtelijke inzamelorganisaties. Deze vraag is onderdeel van een onderzoek naar de mogelijkheden voor ontwikkeling en positionering van GAD in de toekomst. Dit onderzoek maakt deel uit van de bestuursopdracht algemeen Directeur a.i. Regio Gooi en Vechtstreek.

Het onderzoek 'Ontwikkeling en positionering GAD' wordt aan de hand van de volgende vragen vormgegeven:

1. Breng op basis van (beschikbare) benchmark en klanttevredenheidsonderzoek in beeld hoe de GAD presteert in relatie tot publieke en private inzamelorganisaties.
2. Breng in beeld wat de voor de huidige GAD relevante landelijke en regionale ontwikkelingen (kunnen) zijn.
3. Werk twee onderscheidende scenario's (eigen beheer / overdracht) uit (inclusief voor- en nadelen) voor de toekomstige positionering van de GAD met nadere analyse van de consequenties voor de organisatie zelf, de overblijvende Regio-organisatie en voor de relatie met de deelnemende gemeenten.

In deze notitie treft u de resultaten van het uitgevoerde onderzoek / benchmark aan. Hiermee wordt antwoord gegeven op vraag 1 / fase 1 van het onderzoek.

2. Onderzoeksopzet

Voor een volledig beeld zijn in dit kader de prestaties van de GAD vergeleken met vergelijkbare type organisaties, te weten gemeentelijke diensten, gemeenschappelijke regelingen en overheidsvennootschappen. Private partijen in de afvalwereld zijn slechts ten dele te vergelijken met partijen als de GAD omdat zij doorgaans ingezet worden voor uitvoerende taken. In een later stadium van het onderzoek zal ingegaan worden op de vergelijking met private partijen.

Voorop staat dat benchmarken geen doel op zich is, het is een middel. Met een benchmark kunnen de volgende doelen worden bereikt:

- inzicht in de *eigen positie* ten opzichte van andere (qua omvang vergelijkbare) organisaties voor wat betreft bedrijfsprestaties;
- inzicht in gebieden voor kwaliteit- en resultaatverbetering;
- inzicht in *goede voorbeelden*, deze optimaliseren en toespitsen op andere situaties;
- stimuleren van de *dialogoog* ('lerend vermogen') op basis van kengetallen.

Voor het toetsen van de prestaties van GAD in relatie tot publieke en privaatrechtelijke inzamelorganisaties is gebruik gemaakt van informatie uit de gecombineerde benchmark van de NVRD (Koninklijke vereniging voor afval- en reinigingsmanagement) en Rijkswaterstaat (voorheen AgentschapNL) en diverse door de GAD beschikbaar gestelde documenten. Daarnaast is gebruik gemaakt van de diensten van AfvalOnline.nl, Waarstaatjegemeente.nl, CBS statline, overige benchmarks uitgevoerd door RWS of NVRD en de bij KplusV aanwezige (vertrouwelijke) databases.

In de benchmark zijn verschillende vergelijkingen gemaakt:

Gekeken is naar de ontwikkeling, de trend van de afgelopen jaren en zijn de resultaten van de GAD vergeleken met verschillende groepen:

- landelijke gemiddelden;
- normgroep klasse B: gemeenten met 30% tot 49% hoogbouw (conform NVRD benchmark), waartoe ook de GAD-gemeenten behoren;
- selectie uit klasse B: gemeenten met 30% tot 49% hoogbouw en daarnaast vergelijkbare stedelijkheidsklasse (2) en vergelijkbare grootte van dienstverleningsgebied als het totaal van de GAD-gemeenten (tussen de 125.000 en 300.000 aansluitingen). Dit is gedaan om beter te duiden of verbeteropgaven verklaard kunnen worden door dichtheid en schaalgrootte;
- in de vergelijking op kostenprestatie is gekozen voor een vergelijking van GAD met het landelijk gemiddelde, het gemiddelde voor klasse B én een vergelijking met het gemiddelde voor de organisatietypen overheidsvennootschap (NV) en Gemeenschappelijke Regeling (GR). Dit doen we, om te onderzoeken of organisatievorm invloed heeft op de kostenprestaties. Daarbij moet gezegd worden dat naast organisatievorm vooral de organisatie invulling van invloed zal zijn op de kostenprestaties¹.

De uitgevoerde benchmark, op basis van analyse van vooraf benoemde parameters in relatie tot de verschillende normgroepen, is ter duiding besproken met de werkgroep van de GAD, de benchmark en de duiding ervan bepalen samen de uiteindelijke resultaten in deze notitie.

¹ Zowel een NV als een GR kunnen efficiënt ingericht zijn, maar beiden kunnen ook inefficiënt zijn ingericht met veel overhead. Bij een NV geldt doorgaans iets meer op afstand en een zakelijkere benadering. Bij een GR is de bestuurdersrol vaak ingevuld door inhoudelijke portefeuillehouder(s) (gericht op beleid/afval). Bij NV is het meestal de financiële portefeuillehouder die de aandeelhoudersrol vervult. De focus ligt daar meer op aandeelhoudersresultaat (en bedrijfsstrategie).

Leeswijzer

Deze notitie legt de focus op de kosten-, milieu en klanttevredenheidsprestaties van de GAD in de afgelopen 4 jaar. In hoofdstuk 3 beschrijven we de huidige situatie van de GAD. In hoofdstuk 4 worden de kosten-, milieu en klanttevredenheidsprestaties geschetst en aan een benchmark onderworpen. Hoofdstuk 5 sluit af met de belangrijkste conclusies.

3. Huidige situatie

De GAD zamelt huishoudelijk afval in van huishoudens uit de gemeenten Blaricum, Gooise Meren, Hilversum, Huizen, Laren, Weesp en Wijdemeren. De GAD is verantwoordelijk voor de uitvoering voor alle gemeenten van hoofdstuk 10 van de Wet milieubeheer inzake afvalstoffen, voor zover deze aan gemeenten is opgedragen, met uitzondering van het bepaalde over afvalwater.

3.1. Missie, visie, strategie en activiteiten

De GAD is verantwoordelijk voor het inzamelen, vervoeren en verwerken van huishoudelijke afvalstoffen in de regio Gooi en Vechtstreek. De GAD zet zich in voor een duurzame samenleving en levert een bijdrage aan een circulaire economie. Daarbij houdt de organisatie een goede balans tussen people, planet en profit.

De GAD streeft een duurzame en efficiënte bedrijfsvoering na. Daarom zet de GAD zich in voor behoud van ISO 14001 certificering, de internationale norm voor milieuzorg. De GAD heeft de ambitie om de afvalscheiding van inwoners binnen de regio te verhogen van circa 55% naar minimaal 75% in 2020.

De activiteiten van de GAD bestaan in hoofdlijnen uit:

1. Inzameling huishoudelijke afvalstromen (huis aan huis met zakken en minicontainers en op wijkniveau met wijkverzamelcontainers).
2. Laten verwerken van afvalstromen.
3. Beheer en exploitatie van scheidingstations en het overslagstation Crailoo.
4. Beheer en Beleid afvalinzameling.
5. Communicatie, projecten en vergunningen.
6. Toezicht & Handhaving.

3.2. Regio Gooi- en Vechtstreek

De GAD is onderdeel van de Regio Gooi- en Vechtstreek, een samenwerking tussen de zeven hierboven genoemde gemeenten in de uitvoering van een aantal taken binnen het fysiek en sociaal domein. Voor de besturing van de regio wordt maatwerk geleverd per taak. Samenwerking vindt plaats onder regie van de wethouders die ieder daarvoor verantwoording afleggen aan de eigen raad. Er is een scheiding aangebracht tussen beleid (het Wat) en uitvoering (het Hoe). Beleid is een zaak van de portefeuillehouder overleggen. Het algemeen bestuur bestaande uit de zeven burgemeesters van de zeven deelnemende gemeenten, gaat over de uitvoering van de gemeenschappelijke regeling. Drie burgemeesters hiervan vormen het dagelijks bestuur. GAD is één van de zogenaamde Resultaat Verantwoordelijke Eenheden (RVE) van de Regio Gooi en Vechtstreek. Andere RVE's zijn onder meer de Regionale Gezondheidsdienst GGD, de Regionale Ambulance Voorziening RAV, Jeugd & Gezin en Veilig Thuis en het Ondersteuningsbureau.

3.3. Verzorgingsgebied GAD

Het verzorgingsgebied van de GAD bestaat uit ruim 112.000 aansluitingen in zeven gemeenten, die gezamenlijk aangemerkt worden als sterk stedelijk gebied: 73% van alle inwoners woont in sterk verstedelijkt gebied (stedelijkheidsklasse 2), 27% in matig tot niet verstedelijkt gebied (stedelijkheidsklasse 3, 4, 5). Gooi en Vechtstreek valt als totaal onder stedelijkheidsklasse 2. In tabel 1 staat een overzicht van de kengetallen van de verschillende gemeenten.

2016	#inwoners	#aansluitingen	gem. #inw/aansluit.	Stedelijkheidsklasse
Blaricum	9.100	4.201	2,22	matig
Gooise Meren	56.100	25.131	2,24	matig
Hilversum	86.400	41.450	2,1	zeer sterk
Huizen	41.200	18.031	2,29	sterk
Laren	10.900	4.831	2,26	matig
Weesp	18.100	8.615	2,13	sterk
Wijdmeren	23.200	10.201	2,27	weinig
GAD	245.000	112.460	2,21	sterk

Tabel 1: Kengetallen GAD 2016 (bron: begroting GAD 2017 en www.waarstaatjegemeente.nl).

In 2015 zamelde de GAD 125 kton afval in. In de afgelopen jaren laat het GAD een dalende trend zien wat betreft de totale hoeveelheid ingezameld afval (tabel 2). Wat betreft het scheidingspercentage laat de GAD de afgelopen jaren gelijkmatigheid zien:

GAD	2012	2013	2014	2015
Hoeveelheid afval totaal	131	125	126	125
Hoeveelheid restafval	59	57	57	57
Hoeveelheid gescheiden afval	72	68	69	68
Afvalscheidingspercentage	55%	54%	55%	55%

Tabel 2: Overzicht ontwikkeling hoeveelheden afval totaal, restafval en gescheiden (in kilotonnen).

3.4. Kosten voor dienstverlening en afvalstoffenheffingen deelnemende gemeenten

De GAD brengt de kosten van de dienstverlening voor afvalbeheer in rekening bij de gemeenten, op basis van het aantal inwoners per gemeente. In de begroting van Regio Gooi en Vechtstreek 2017 staan hier de volgende bedragen voor opgenomen:

Component	Inwoners	Per onderdeel	Totaal
Programmasturing - milieubeheer	245.000	€ 0,48	€ 117.600
Communicatie	245.000	€ 1,25	€ 306.250
Inzameling restafval	245.000	€ 18,12	€ 4.439.400
Inzameling gft	245.000	€ 8,44	€ 2.067.800
Inzameling Grof tuinafval	245.000	€ 0,36	€ 88.200
Inzameling Kantoor/Winkel/Dienstenafval	245.000	€ 0,05	€ 12.250
Inzameling papier	245.000	€ 7,51	€ 1.839.950
Inzameling kunststof verpakkingen	245.000	€ 4,11	€ 1.006.950
Inzameling KCA	245.000	€ 0,11	€ 26.950
Inzameling grof vuil	245.000	€ 1,80	€ 441.000
Inzameling verpakkingsglas	245.000	€ 2,46	€ 602.700
Inzameling via milieustraten	245.000	€ 8,84	€ 2.165.800
Logistiek en verwerking	245.000	€ 30,68	€ 7.516.600
Toezicht en handhaving	245.000	€ 2,35	€ 575.750
Totaal		€ 86,56	€ 21.207.200

Tabel 3: Overzicht kosten voor dienstverlening per component (Bron: begroting Regio Gooi- en Vechtstreek 2016).

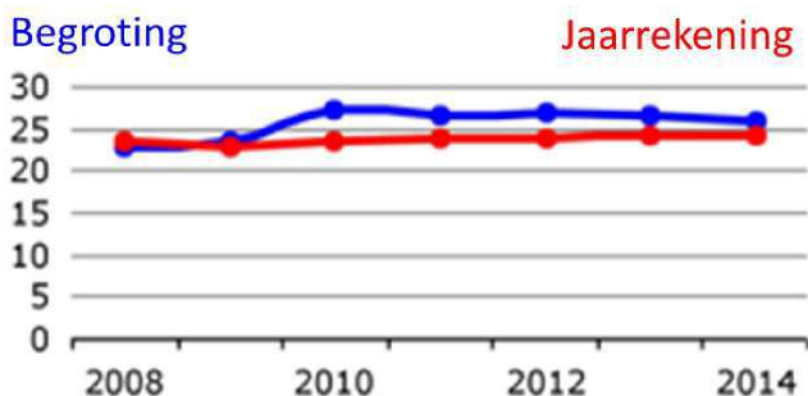
De gemeenten verwerken deze kosten voor dienstverlening in de gemeentelijke afvalstoffenheffing, waarbij zij onderscheid maken tussen eenpersoonshuishoudens en meerpersoonshuishoudens. De afvalstoffenheffingen zijn niet gelijk in alle zeven gemeenten zoals te zien in onderstaande tabel (tabel 4):

	Aantal éénpers. huish.	Aantal meerpers. huish.	Tarief éénpers. huish.	Tarief meerpers. huish.	Totaal tarieven	Gem. tarief
Blaricum	1.330	2.871	€ 151	€ 302	€ 1.067.245	€ 254
Bussum	6.169	8.852	€ 169	€ 265	€ 3.383.129	€ 225
Hilversum	17.353	24.097	€ 163	€ 217	€ 8.058.012	€ 194
Huizen	5.914	12.117	€ 199	€ 265	€ 4.391.532	€ 244
Laren (NH.)	1.789	3.102	€ 185	€ 272	€ 1.174.962	€ 240
Muiden	839	1.898	€ 169	€ 265	€ 643.837	€ 235
Naarden	2.532	4.841	€ 169	€ 265	€ 1.708.259	€ 232
Weesp	3.416	5.199	€ 184	€ 253	€ 1.940.445	€ 225
Wijdemeren	3.207	6.994	€ 196	€ 270	€ 2.520.496	€ 247
Totaal	42.549	69.971			€ 24.887.917	€ 221

Tabel 4: Aantallen een- en meerpersoonshuishoudens, tarieven afvalstoffenheffing deelnemende gemeenten GAD in 2015 (Bron: Statline (peildatum 2015)).

De (kosten)begroting van de GAD laat na 2010 een licht dalende lijn zien, terwijl de totale kosten zoals berekend in de jaarrekeningen licht toenemen. Daar waar in 2010 een nettoresultaat van € 3 miljoen werd teruggegeven aan de deelnemende gemeenten, is dit in 2014 nog een nettoresultaat van € 1,8 miljoen.

Figuur 1: Ontwikkeling bedrijfsopbrengsten-bedrijfslasten GAD 2008-2014 (bron: Afvalonline-Vademecum).

3.5. Regionaal Uitvoeringsplan GAD

De GAD heeft in 2015 het Regionaal Uitvoeringsplan huishoudelijk afval 2015-2020 'Van Afval Naar Grondstof' vastgesteld. Hierin is de ambitie voor afvalscheiding gesteld op van nu 55% naar 75% in 2020, met gelijkblijvend kostenniveau voor gemeenten en gelijkblijvende tevredenheid bij burgers. Om deze stijging te realiseren is besloten de huidige wijze van inzamelen fundamenteel te wijzigen. De nadruk in het systeem ligt op een verhoogde service voor grondstoffen en daardoor minder service op het legen van de restafvalcontainer. In het nieuwe systeem verdwijnt de inzameling van de grijze huisvuilzak op straat. In hoofdlijnen wordt de huidige grootte en ophaalfrequentie van minicontainers gewijzigd. De minicontainer voor restafval wordt kleiner en deze wordt minder vaak geleegd dan nu.

Minicontainers voor grondstoffen worden vaker geleegd dan momenteel het geval is en er worden bij hoogbouwgebieden ondergrondse verzamelcontainers geplaatst voor zowel restafval en voor grondstoffen. De GAD voert de inzamelfrequentie voor GFT en oud papier & karton op en gaat PMD inzamelen door middel van een minicontainer. Ook wordt er fors ingezet op gedragsbeïnvloeding om de gewenste effecten te realiseren. Hierbij worden communicatiemiddelen, afvalcoaches en milieuboa's (Buitengewoon OpsporingsAmbtenaar) ingezet. Het realiseren van het Uitvoeringsplan VANG heeft dus grote impact op de huidige bedrijfsvoering van de GAD in al haar facetten. Met dit plan is een investering van € 23 miljoen gemoeid.

De GAD heeft voor 2016 de volgende drie doelstellingen geformuleerd:

1. Optimaliseren huidige bedrijfsvoering. Daarnaast invoering nieuwe systemen ten behoeve van efficiënte en effectieve uitvoering van VANG (uitgangspunt hierbij is flexibelere inzet van mens en materieel).
2. Uitvoeren Regionaal Uitvoeringsplan huishoudelijk afval 2015-2020 (VANG) is de huidige ontwikkelopgave.
3. Creëren van meerwaarde door:
 - 3.1. versterken voorbeeldfunctie (onder andere door Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen; duurzame energie door zonnepanelen, leerwerktrajecten);
 - 3.2. verbinding met Social Return;
 - 3.3. (beter) sluiten grondstofketens in de regio (textiel, biomassa).

4. Bevindingen benchmark

Dit hoofdstuk schetst de kosten-, milieu- en klanttevredenheidsprestaties van de GAD in vergelijking met prestaties van vergelijkbare gemeenten. Dit is voornamelijk gedaan op basis van een zogenaamde hoogbouwklasse-vergelijking (bepaald aan de hand van het percentage hoogbouw). Voor de gezamenlijke gemeenten GAD is hoogbouwklasse B gehanteerd (30-49% hoogbouw).

Om te kunnen duiden of bepaalde resultaten verklaard kunnen worden door de dichtheid en schaalgrootte van het dienstverleningsgebied, is er ingezoomd door middel van een selectie uit klasse B: gemeenten met 30% tot 49% hoogbouw en daarnaast vergelijkbare stedelijkheidsklasse (2) en vergelijkbare grootte van dienstverleningsgebied (tussen de 125.000 en 300.000 aansluitingen).

In de vergelijking op kostenprestatie is gekozen voor een vergelijking van GAD met het landelijk gemiddelde, het gemiddelde voor klasse B én een vergelijking met het gemiddelde voor de organisatietypen overheidsvennootschap (NV) en Gemeenschappelijke Regeling (GR).

4.1 Kostenprestaties

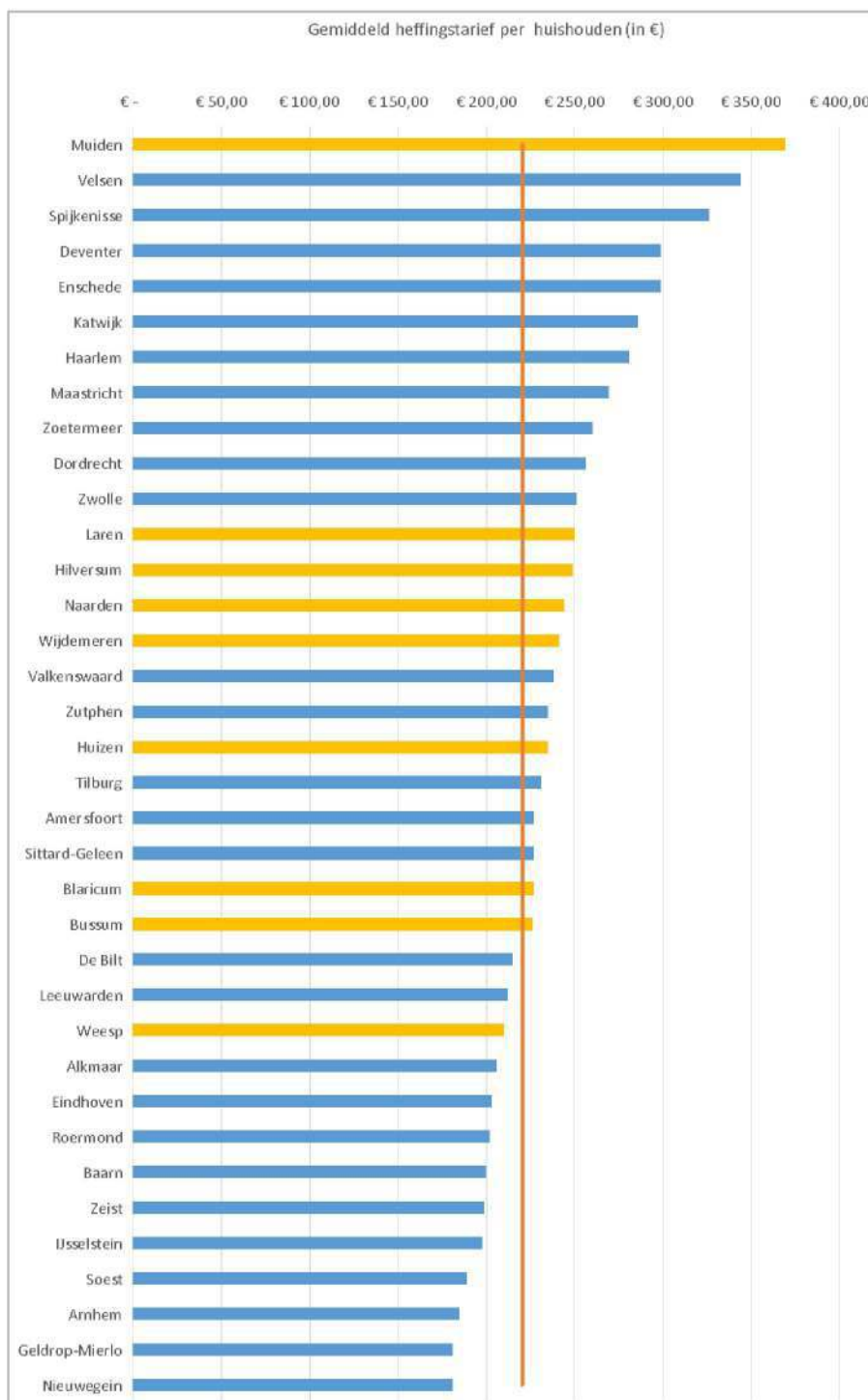
Hieronder worden de kostenprestaties van de GAD behandeld. Achtereenvolgens komen daarbij aan bod: de afvalstoffenheffing, inzamel- en verwerkingstarieven en de indirecte kosten.

4.1.1. Hoogte afvalstoffenheffing

De hoogte van de afvalstoffenheffing van verschillende gemeenten geeft een eerste, ruwe indicatie van het kostenniveau van de GAD ten opzichte van andere inzameldiensten.

De hoogte van de afvalbeheerkosten bepaalt voor een belangrijk deel (maar niet alleen) de hoogte van de afvalstoffenheffing. In de begroting Gooi en Vechtstreek 2016 is voor dienstverlening door GAD € 86,56 per inwoner berekend. De zeven deelnemende gemeenten binnen GAD berekenden in 2015 gemiddeld € 221 aan afvalstoffenheffing per huishouden. Hierin is een verdeelsleutel opgenomen voor de verhouding tussen een- en meerpersoonshuishoudens. Gemeenten gaan verschillend om met de afvalstoffenheffing. Naast de afvalbeheerkosten dekken veel gemeenten ook andere, verwante kosten met de afvalstoffenheffing zoals handhaving, straatreiniging en een deel van de overhead.

Figuur 2 op de volgende pagina laat de hoogte van de afvalstoffenheffing zien van de normgroep gemeenten Klasse B, waarbij de rode lijn een fictief gemiddelde representeert van de GAD. De gele balken zijn de gemiddelde afvalstoffenheffingen van de gemeenten vallend onder de Gooi en Vechtstreek.

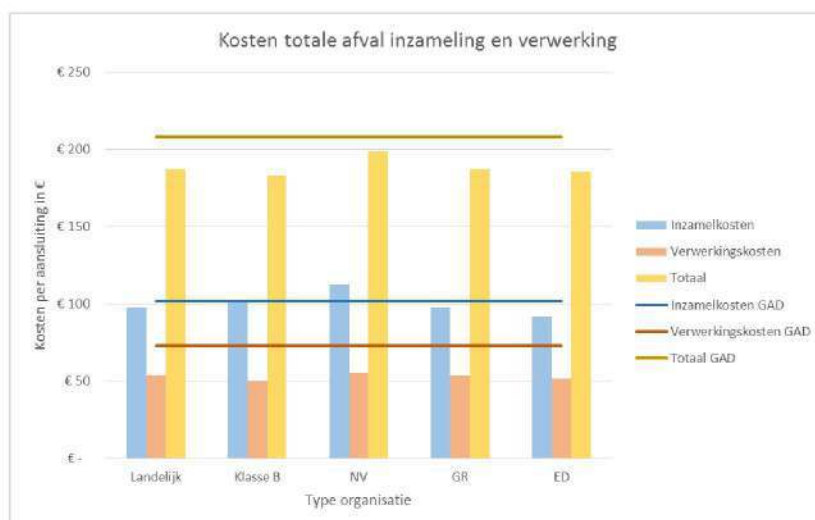

Figuur 2: Afvalstoffenheffing gemeenten normgroep klasse B (Bron: Benchmark afvalstoffenheffingen RWS 2015).

Het overwegend grote deel van de normgroep klasse B hanteert een afvalstoffenheffing per huishouden, al dan niet uitgesplitst in een tarief voor eenpersoons- en meerpersoonstarief. De gemiddelde afvalstoffenheffing van de GAD-gemeenten ligt op € 221 en is ongeveer gelijk met het gemiddelde van normgroep klasse B. Het ligt hiermee iets lager dan het landelijk gemiddelde van alle verschillende afvalstoffenheffingsystemen samen (omgekeerd inzamelen, Diftar, bedragen per een- of meerpersoonshuishoudens enzovoort) Dit bedroeg in 2015 gemiddeld € 242 per huishouden.

4.1.2 Totaal inzamel- en verwerkingstarieven afval

Een tweede indicatie van het kostenniveau van de GAD ten opzichte van andere inzameldiensten, worden gevormd door de inzamel- en verwerkingstarieven. In onderstaand figuur 3 zijn de kosten voor inzameling, verwerking en totaal aan kosten vergeleken met het landelijk gemiddelde, het gemiddelde in de hoogbouwklasse B, overheidsvennootschappen, gemeenschappelijke regelingen en eigen diensten.

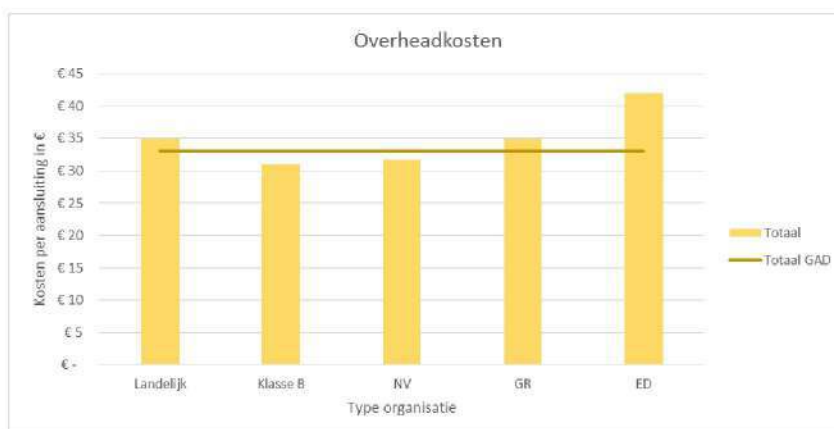
Figuur 3: Totale kosten voor inzameling en verwerking van al het afval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Zoals te zien liggen de inzamelkosten voor het totale afval in de GAD per aansluiting op een vergelijkbaar niveau met de vergelijkingsgroepen. De overheidsvennootschappen zijn zelfs meer kosten kwijt per aansluiting voor de inzameling. Dit valt deels te verklaren door de relatief hoge hoeveelheid ingezameld afval door de GAD.

De verwerkingskosten die de GAD kent voor de verwerking van het totale afval dat wordt ingezameld is significant hoger dan elk van de vergelijkingsgroepen. Dit wordt verklaard door het hoge tarief dat GAD in 2014 betaalt voor restafvalverwerking (Attero te Wijster). Per 1 juli 2016 is een nieuw verwerkingscontract restafval (Evi te Coevorden) ingegaan welke leidt tot significant lagere verwerkingskosten. Hierdoor komen de totale verwerkingskosten van de GAD op een vergelijkbaar niveau te liggen met de verschillende vergelijkingsgroepen.

4.1.3. Overheadkosten

Naast de directe kosten vormen de indirecte kosten (overhead) een maatstaf ter beoordeling van de marktconformiteit van de uitgevoerde dienstverlening.

Figuur 4: Overhead kosten per aansluiting (bron: NVRD benchmark 2014).

De overheadkosten die de GAD maakt liggen lager dan het landelijk gemiddelde en hoger dan het gemiddelde van klasse B. Ten opzichte van gemeenschappelijke regelingen (GR) scoort de GAD positief en ten opzichte van overheidsvennootschappen minder goed (NV). Tot slot valt op dat de eigen diensten (ED) relatief hoge kosten maken voor overhead.

In onderstaande tabel 5 zijn de verschillende componenten opgenomen die zijn meegenomen in de totale overhead berekening met daarin de vergelijking met het landelijk gemiddelde en het gemiddelde voor klasse B in euro's.

Component	GAD	Landelijk	Klasse B
Beleidskosten	3	6	4
Directie en toezicht	4	5	4
Communicatie en voorlichting	3	2	1
Perceptiekosten	0	7	6
Handhavingskosten	3	6	7
Huisvestingskosten	3	7	4
IT algemeen	2	2	1
Wagenparkbeheer	1	3	6
Administratie en planning	6	4	5
Servicedesk	1	3	1
HRM, JZ en financiële ondersteuning	6	7	6
Overig	1	17	15
Totale indirecte kosten	33	35	31

Tabel 5: Benchmark componenten indirecte kosten in euro's (Bron: NVRD Benchmark).

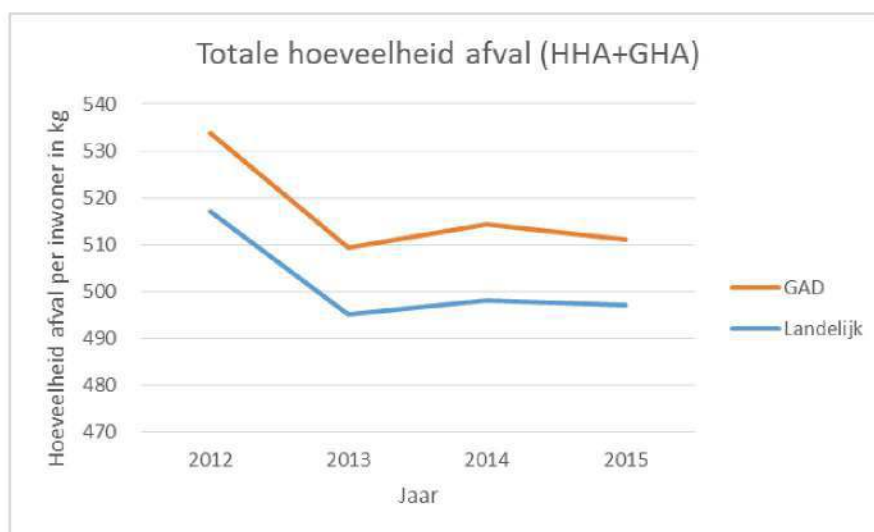
4.2 Milieuprestaties

Ter beoordeling van de milieuprestaties is een vergelijking gemaakt op (de ontwikkeling van) het totaal van de afvalstromen samen en is ingezoomd op de zes meest ingezamelde fracties door de GAD (wat betreft kilo's per inwoner): fijn huishoudelijk restafval, groente-, fruit- en tuinafval (GFT), oud papier & karton, glas en grof huishoudelijk afval. Samen zorgen deze fracties voor meer dan 95% van het ingezamelde afval door de GAD.

Opgemerkt wordt dat de mogelijkheid tot benchmarken lastiger wordt naarmate er meer verschillen bestaan in inzamelsystematiek. Dit geldt voor kunststofverpakkingen (haal- en brengsystemen) maar vooral voor fracties als glas en papier waarbij veel variëteit bestaat in inzamelsystematiek alsmede personele inzet (of juist 'vrijwilligersinzet' zoals bijvoorbeeld bij de oud papier inzameling wat leidt tot een inefficiënt inzamelsysteem met dito hogere kosten). Hierdoor geeft de kostenvergelijking voor deze (kleinere) stromen relatief minder informatie over de eigen kostenefficiëntie (minder dan bij de inzameling van rest- en gft-afval). Overigens geldt dat met de landelijke ontwikkelingen rondom restafvalreductie -en de daarmee gepaard gaande innovaties in de inzameling- de mogelijkheid tot benchmarken van restafval ook lastiger wordt als gevolg van grotere verschillen in inzamelfrequenties en -systemen.

4.2.1 Totale hoeveelheid afval GAD

De eerste indicator voor de beoordeling van de milieuprestaties vormen de totale hoeveelheid ingezameld afval en verhoudingen tussen bron gescheiden afval en restafval binnen de GAD-gemeenten.

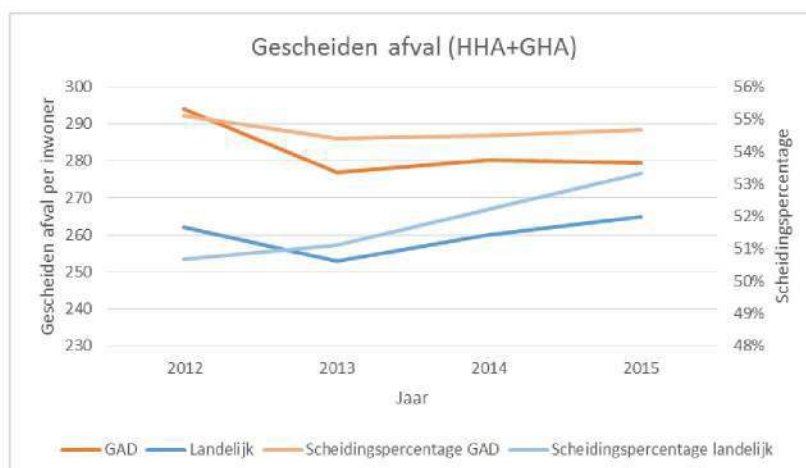

Figuur 5: Totale hoeveelheid ingezamelde afvalhoeveelheid ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

Bovenstaand figuur 5 laat zien dat de GAD-gemeenten in de afgelopen jaren consequent meer afval produceren dan het landelijk gemiddelde. Dit kan verklaard worden doordat de GAD-gemeenten een relatief hoge concentratie van economische welvarenden kent.

Er heeft rond 2013 een significante teruggang van de totale hoeveelheid ingezameld afval plaatsgevonden, waarbij de hoeveelheden ingezameld in de GAD gemeenten een gelijke trend vertoont met de landelijke gemiddelden. Deze teruggang wordt verklaard door de economische recessie en door exponentiële ontwikkelingen op het gebied van digitalisering.

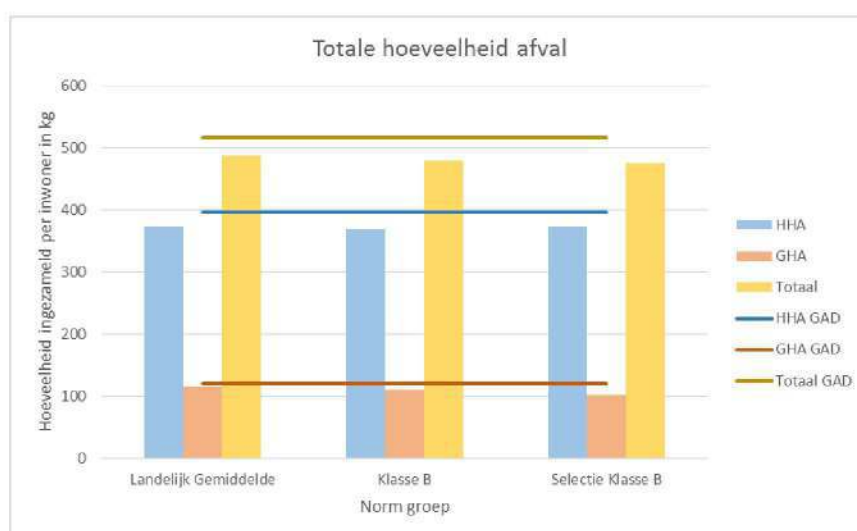
Ook bij de hoeveelheid ingezameld (bron) gescheiden afval is de afname van de hoeveelheid rond 2013 te zien, laat onderstaand figuur 6 zien.

Figuur 6: Hoeveelheid bron gescheiden ingezameld afval en scheidingspercentage ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

Bij deze grafiek valt op dat de ontwikkeling van de hoeveelheid ingezameld (bron)gescheiden afval in de GAD gemeenten is gestagneerd waar die op landelijk niveau de afgelopen twee jaar (2014 en 2015) toeneemt. Deze stagnatie wordt verklaard door het lange (besluitvormings)proces in het tot stand komen van het Regionaal Uitvoeringsplan huishoudelijk afval 2015-2020 'Van Afval Naar Grondstof'. Per juli 2015 zamelt de GAD Plastic, Metaal en Drankkartonfractie apart in, de verwachting is dat dit vanaf 2015 in de scheidingsresultaten zichtbaar zal zijn.

Door de toename van de hoeveelheid ingezameld gescheiden afval op landelijk niveau in combinatie met een stabiele hoeveelheid totaal ingezameld afval ontstaat een hoger scheidingspercentage. Bij de GAD gemeente is de stagnatie van de inzameling van gescheiden afval terug te zien in het scheidingspercentage. Deze schommelt al enkele jaren rond de 55%.

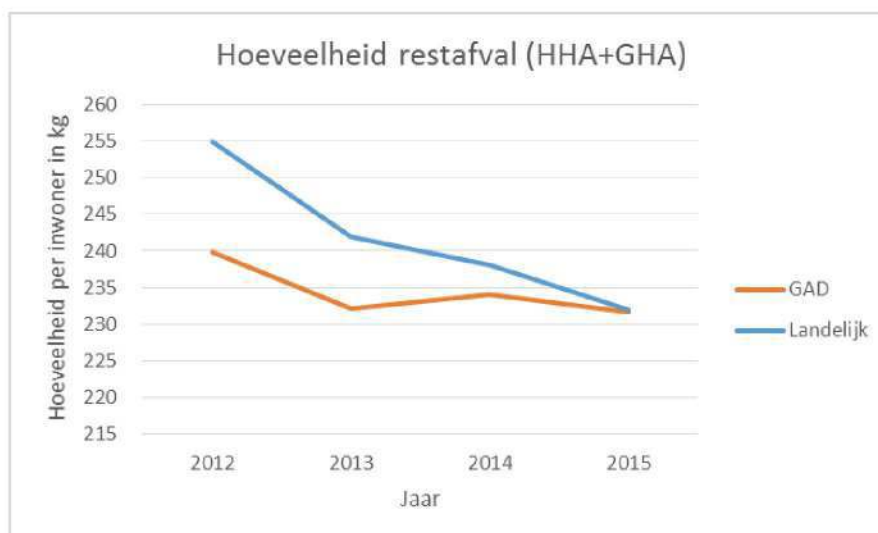

Figuur 7.: Hoeveelheid gescheiden en ongescheiden afval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Tot slot is de verhouding tussen ingezameld fijn huishoudelijk afval (HHA) en grof huishoudelijk afval (GHA) vergeleken. Uit de figuur 7 valt op te maken dat er tussen de drie geselecteerde groepen geen duidelijk verschil te zien is in de hoeveelheden ingezameld GHA en HHA.

De GAD zamelt dus in absolute hoeveelheden meer fijn huishoudelijk afval in en een klein deel grof huishoudelijk afval meer in vergelijking met zowel het landelijk gemiddelde, de normgroep Klasse B en de selectie uit klasse B. Ook dit kan verklaard worden door de gemiddeld hogere welvaart in de GAD-gemeenten dan in andere gemeenten. Om een nog beter beeld te krijgen van de milieuprestaties, is er in de volgende paragrafen ingezoomd op de zes grootste afvalstromen die bij de GAD gemeenten worden ingezameld.

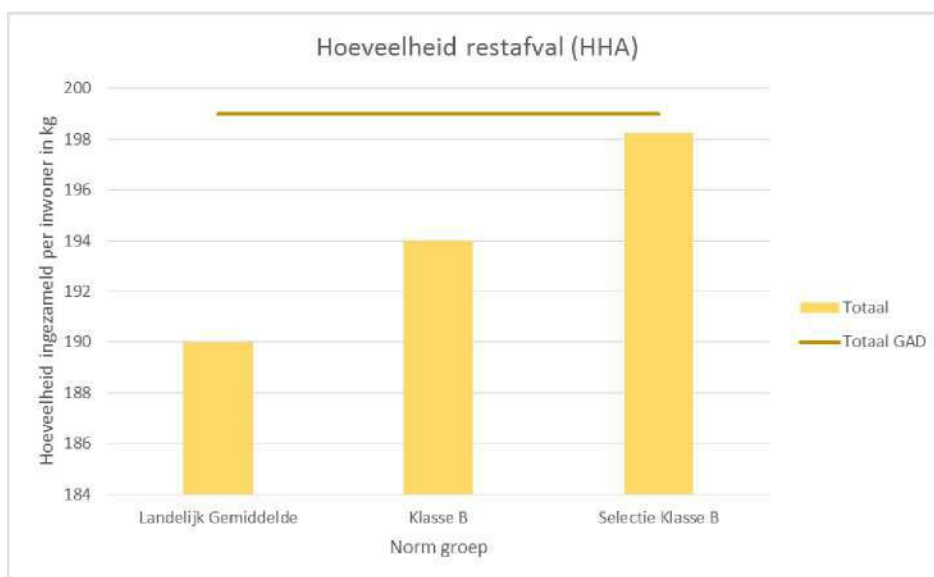
4.2.2 Restafval

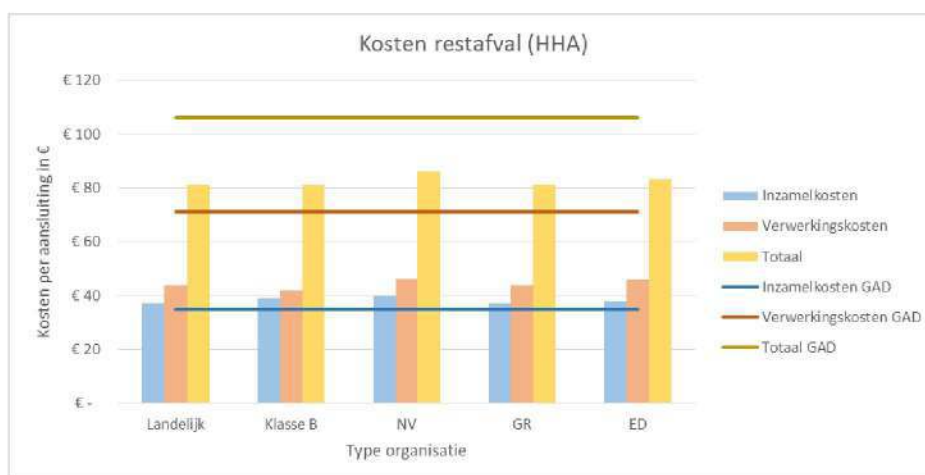
Figuur 8: Hoeveelheid restafval ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

Te zien is een afname in de hoeveelheid ingezameld restafval per inwoner. De landelijke daling is hierin sterker dan bij de GAD wat ervoor zorgt dat de GAD in 2014 net onder het landelijk gemiddelde ligt en in 2015 op het landelijk gemiddelde ligt. Gesteld kan worden dat stagnatie hier een zekere mate van achteruitgang betekent.

Wanneer de vergelijking wordt getrokken in figuur 9 met het landelijk gemiddelde, het gemiddelde van stedelijkheidsklasse B en het gemiddelde van de selectie daaruit, dan valt te zien dat er geen significante verschillen zijn (maximaal 5%) ten aanzien van de hoeveelheid ingezameld fijn huishoudelijk restafval (HHA). De GAD presteert nagenoeg gelijk met de selectie Klasse B. Hieruit zou kunnen worden afgeleid dat inzameldiensten die opereren in een sterk stedelijk gebied met een zelfde schaalgrootte, dezelfde uitdaging kennen om de hoeveelheid restafval te verminderen.

Figuur 9: Hoeveelheid fijn huishoudelijk restafval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

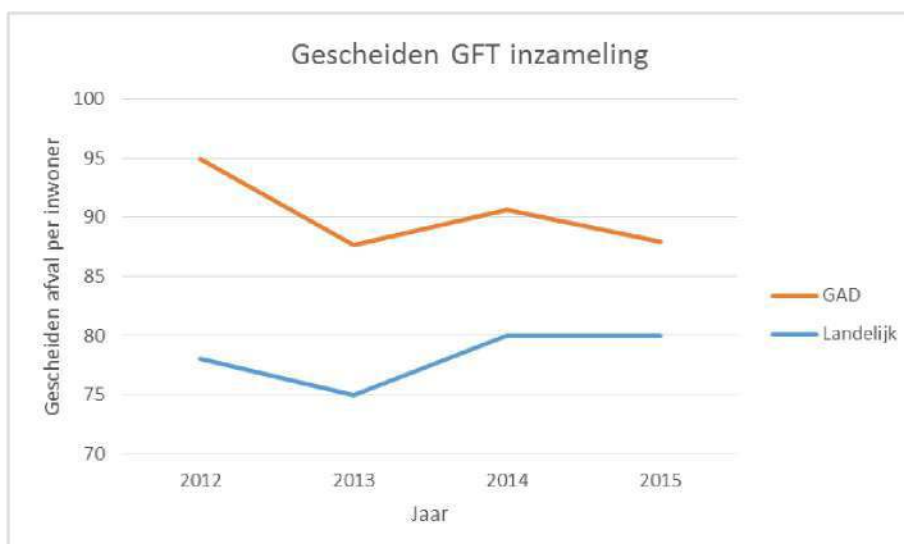

Figuur 10: Totale kosten voor inzameling en verwerking van restafval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Zoals zichtbaar in figuur 10 liggen de inzamelkosten van de GAD per aansluiting op een vergelijkbaar niveau met de andere normgroepen. De verwerkingskosten daarentegen liggen hier ver boven ondanks dat er ongeveer evenveel restafval wordt ingezameld per inwoner c.q. per aansluiting. Dit komt, zoals eerder ook al ter sprake kwam, door het relatief dure verwerkingscontract dat de GAD heeft in 2014. Vanaf juli 2016 treedt het nieuwe verwerkingscontract voor huishoudelijk restafval in werking. Hierdoor wordt een aanzienlijke prijsverlaging gerealiseerd. Met dit nieuwe contract komt de GAD op vergelijkbare hoogte wat betreft de kosten per aansluiting.

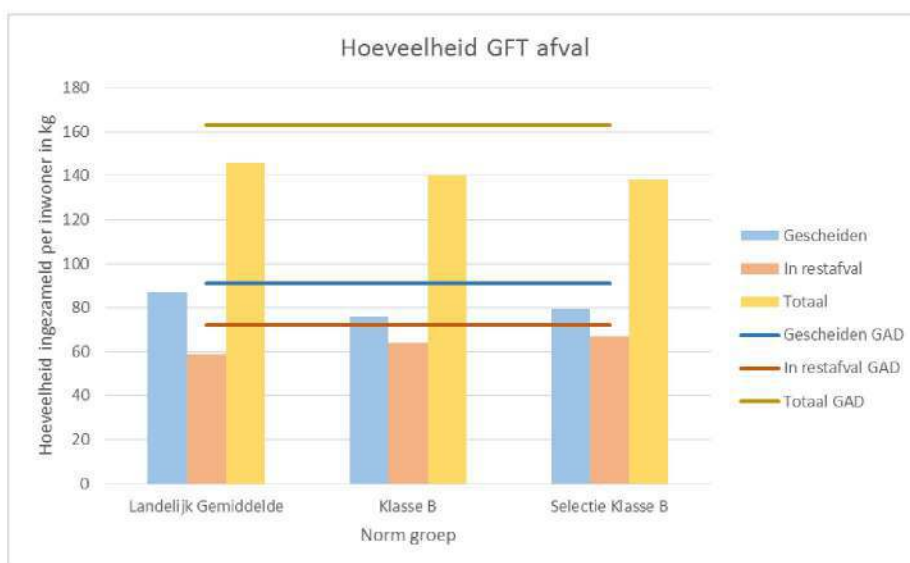
4.2.3 Groente, fruit en tuinafval

Te zien in onderstaande figuur 11 is een gelijke trend van de GAD en de landelijke grafiek. Daarbij ligt de hoeveelheid gescheiden ingezameld GFT circa 10% hoger dan het landelijk gemiddelde. Omdat het GFT voor het overgrote deel bestaat uit de T-fractie kan vastgesteld dat deze regio "groen" is.

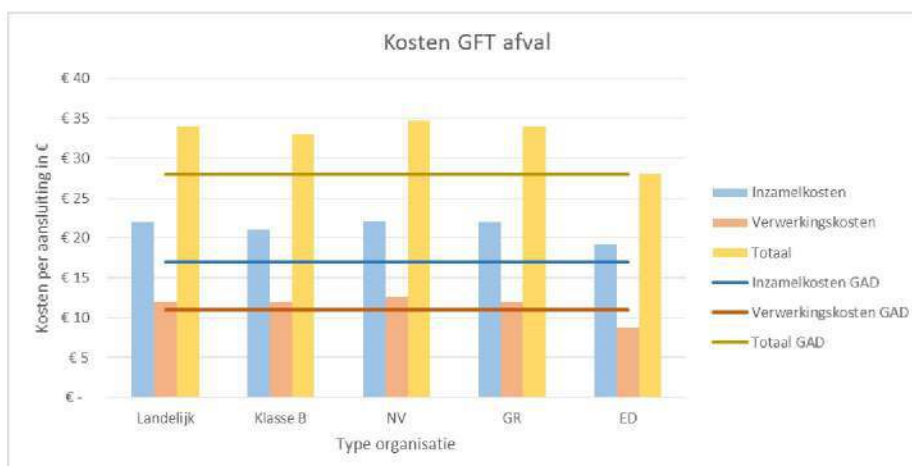

Figuur 11: Hoeveelheid gescheiden gft afval ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

Wel is te zien dat over deze jaren de twee grafieken naar elkaar toe bewegen. Dit betekent dat de GAD zich meer richting het landelijk gemiddelde toe beweegt. Te zien in onderstaande figuur 12 is dat de hoeveelheid gescheiden ingezameld GFT bij de norm groepen klasse B en selectie klasse B lager ligt dan het landelijk gemiddelde. Dit betekent dat dat GAD zoals in beide figuren zichtbaar is goed scoort wat betreft de hoeveelheid gescheiden inzameling van GFT.

Figuur 12: Hoeveelheid gft afval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Figuur 13: Totale kosten voor inzameling en verwerking van gft-afval in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Bovenstaande figuur 13 beschrijft de gemaakte kosten rondom het gescheiden inzamelen van GFT. Opvallend is dat de inzamelkosten van de GAD fors lager liggen per aansluiting c.q. per inwoner wat te verklaren valt doordat de GAD efficiënter kan opereren in de logistiek. De verwerkingskosten van de GAD voor GFT zijn ook iets lager dan de vergelijkbare groepen. Dit kan verklaard worden doordat de GAD in staat is een grote hoeveelheid GFT in te zamelen en dit op de markt te zetten. Marktpartijen tonen in de regel meer interesse voor grote partijen GFT vanwege de hogere mate van zekerheid.

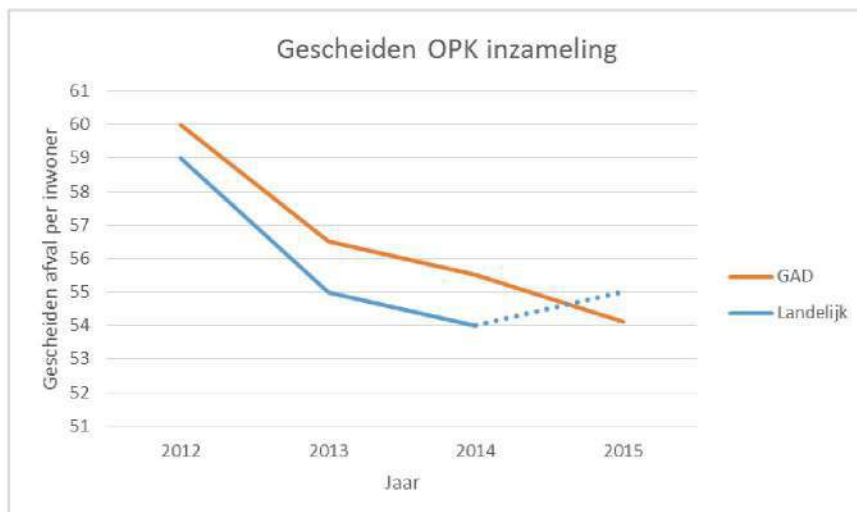
Zoals zichtbaar in onderstaande tabel 6 scoort de GAD redelijk goed wat betreft effectiviteit in vergelijking met de groep 'Klasse B'. Dit geldt met name voor de mini containers die het meest worden toegepast in de GAD gemeenten.

Type inzamelwijze	GAD (in kg/aansluiting)	Percentage dat gebruik maakt van type inzamelwijze (bij benadering)	Landelijk (in kg/aansluiting)	Klasse B (in kg/aansluiting)
Minicontainer	271	75%	276	250
Verzamelcontainer	42	10%	51	59

Tabel 6: Effectiviteit inzamelmiddelen gescheiden gft inzameling (bron: NVRD benchmark 2014).

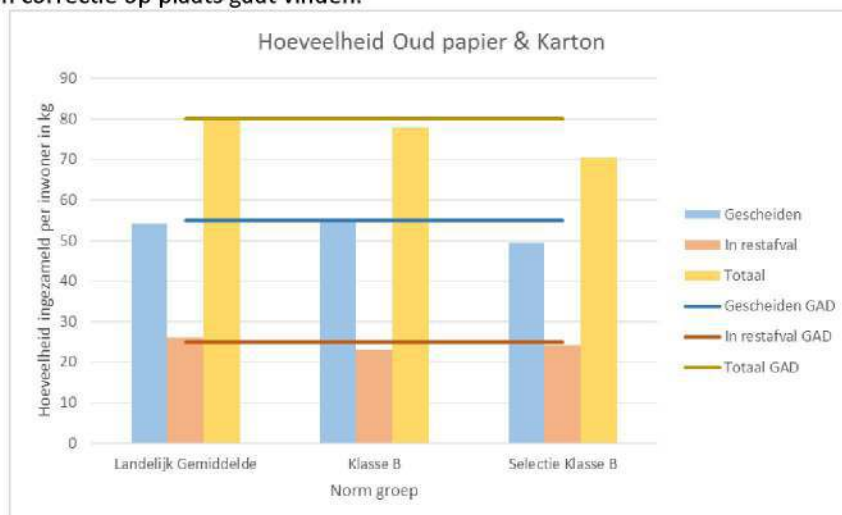
4.2.4: Oud papier en Karton

Zoals in onderstaande figuur 14 is te zien loopt over de jaren de inzameling van Oud Papier & Karton (OPK) sterk terug. De trend die valt waar te nemen bij de GAD is hier vergelijkbaar met de landelijke trend. Een verklaring hiervoor kan zijn dat de digitalisering zorgt voor een afname in het gebruik van papier.

Figuur 14: Hoeveelheid gescheiden OPK ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

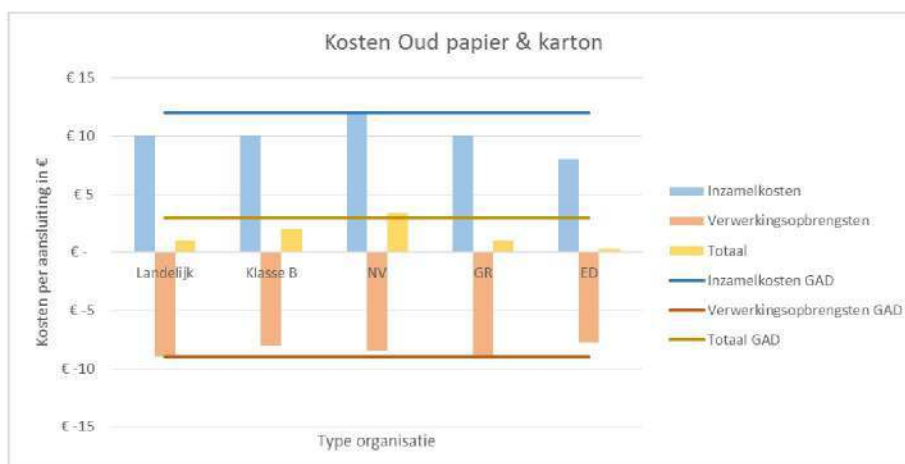
Opvallend punt is dat de landelijke trend in 2015 weer een toename laat zien waar de GAD verder daalt. Dit kan komen doordat de cijfers over 2015 nog onvoldoende inzichtelijk zijn en hier nog een correctie op plaats gaat vinden.

Figuur 15: Hoeveelheid OPK in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

In bovenstaande figuur 15 is te zien dat de GAD vrijwel gelijke scores heeft met de norm groepen landelijk en Klasse B. De groep 'Selectie Klasse B' zamelt gemiddeld minder gescheiden OPK in dan de GAD.

Ook is te zien dat de GAD relatief hoge kosten kent voor de inzameling van OPK. De overheidsvennootschappen (NV's) scoren een vergelijkbare hoogte voor de kosten voor inzameling. Dit heeft voor een groot deel te maken met de inzet van verenigingen die inzamelmedewerkers beschikbaar stellen die daarvoor een vaste vergoeding per ingezamelde hoeveelheid OPK krijgen. Daarnaast vindt de inzameling van OPK plaats op duurdere momenten van de week ('s avonds en zaterdags). GAD chauffeurs worden dus 's avonds en op zaterdagen tegen een hoger tarief ingezet.

Figuur 16: Totale kosten voor inzameling en verwerking van OPK in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Wat betreft de verwerkingskosten zijn deze allen negatief, wat betekent dat het geld oplevert. De GAD scoort hier het landelijk gemiddelde en gesteld kan worden dat de GAD daarmee een marktconform verwerkingscontract heeft.

De GAD hanteert voor OPK de volgende inzamelwijze:

- Stadscentra: dozen aan de weg (met inzet van verenigingen), 1x per maand.
- Laagbouw: papiercontainer 140 liter, 1x per maand (wordt in de toekomst 1x per 3 weken).
- Hoogbouw: dozen aan de weg, 1x per maand.
- Hoogbouw: op enkele locaties bovengrondse verzamelcontainers (vrij toegankelijk).

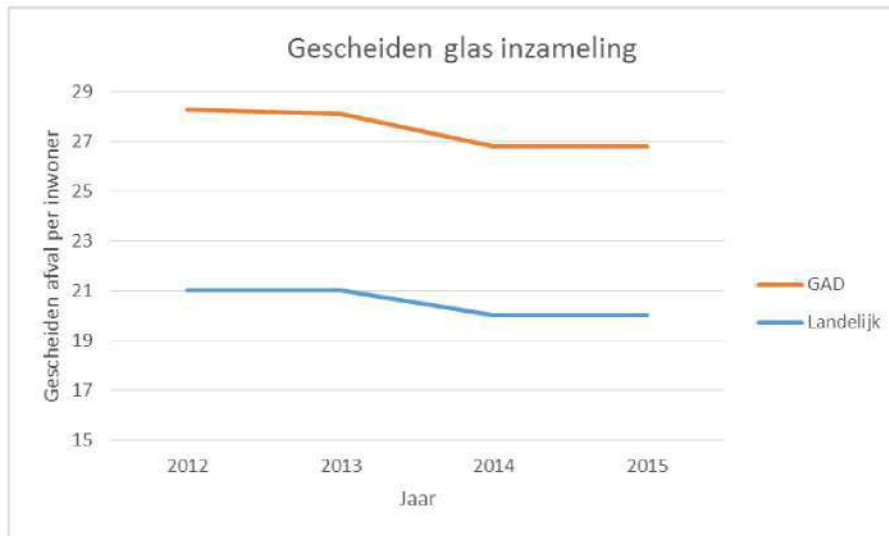
Type inzamelwijze	GAD (in kg/aansluiting)	Percentage dat gebruik maakt van type inzamelwijze (bij benadering)	Landelijk (in kg/aansluiting)	Klasse B (in kg/aansluiting)
Mini container	121	75%	168	136
Los	16	20%	108	73
Wijkverzamelcontainer	315	5%	68	66

Tabel 7: Effectiviteit inzamelmiddelen voor inzamelen van OPK (bron: NVRD benchmark 2014).

Zoals zichtbaar in tabel 7 wordt de mini container bij de meeste aansluitingen in de GAD gebruikt. Hier wordt echter significant lager gescoord dan op landelijk niveau en Klasse B niveau, 121 kg/aansluiting om respectievelijk 168 kg/aansluiting en 136 kg/aansluiting.

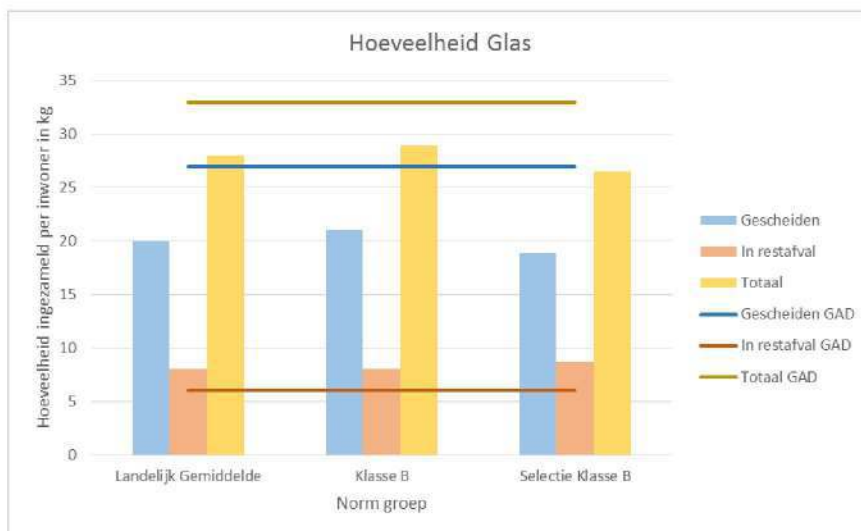
Dit verklaart voor een groot deel de hoge inzamelkosten die de GAD kent voor het inzamelen van gescheiden OPK.

4.2.5 Glas

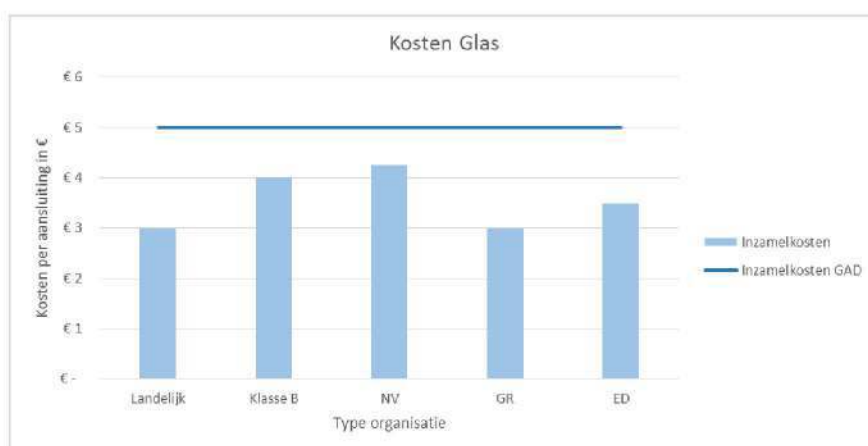
Figuur 17: Hoeveelheid gescheiden glas ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

Te zien in figuur 17 is een gestabiliseerde trend op zowel landelijk niveau als bij de GAD gemeenten. De GAD zamelt elk jaar circa 5 – 10 kg meer glas gescheiden in dan het landelijk gemiddelde. In onderstaande figuur 18 is een vergelijking gemaakt met de verschillende norm groepen. Te zien is dat de GAD significant meer gescheiden glas inzamelt en minder glas inzamelt via het restafval.

Figuur 18: Hoeveelheid glas in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

Zoals te zien in onderstaande figuur 19 zijn de inzamelkosten van glas per aansluiting hoger dan bij de andere norm groepen. Dit kan mogelijk verklaard worden door de fors hogere hoeveelheid ingezameld glas per inwoner c.q. per aansluiting.

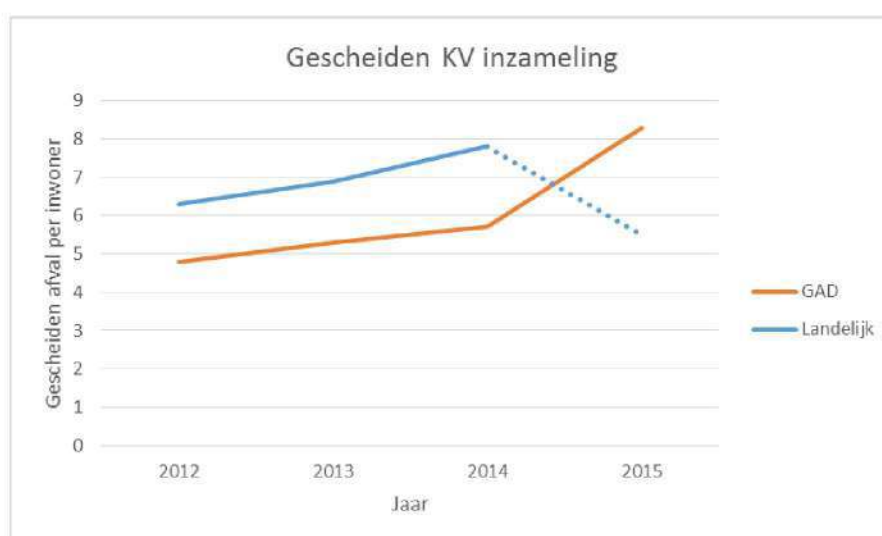

Figuur 19: Totale kosten voor inzameling en verwerking van glas in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

De GAD maakt gebruik van wijkverzamelcontainers. De effectiviteit van wijkverzamelcontainers op landelijk niveau is 45 kg gescheiden ingezameld glas per aansluiting en in de groep 'Klasse B' is dit 42 kg/aansluiting. De GAD werkt hierin veel efficiënter door gemiddeld 53 kg gescheiden glas per aansluiting in te zamelen middels de wijkverzamelcontainers.

4.2.6 Kunststofverpakkingen

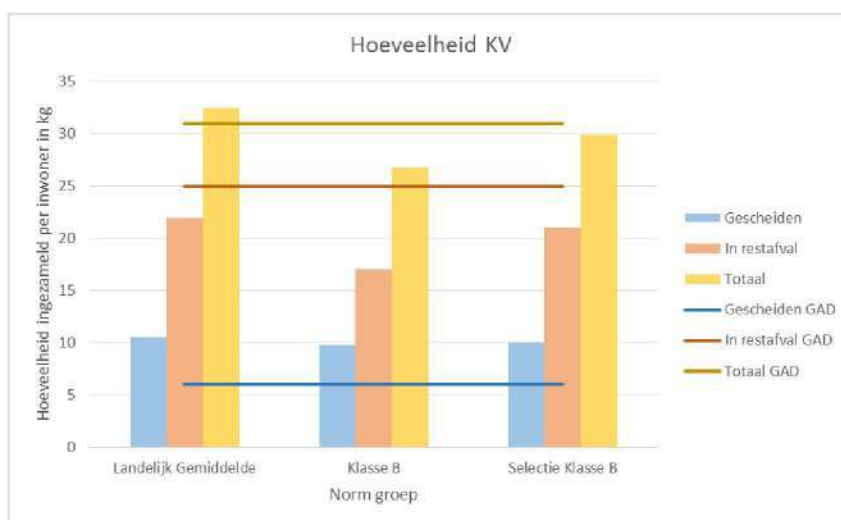
Te zien in onderstaande figuur 20 is een sterke toename van de hoeveelheid ingezameld kunststof verpakking bij de GAD gemeenten. Op landelijk niveau is deze trend ook waarneembaar. In 2015 ontstaat in de gepubliceerde cijfers een trend naar beneden. Dit kan komen doordat de cijfers van dit jaar nog onvoldoende beschikbaar zijn. De verwachting is namelijk dat de landelijke trend tot 2014 zich ook doorzet in 2015. De GAD gemeenten hebben wel in het jaar 2015 een sterke vooruitgang geboekt wat betreft het gescheiden inzamelen van kunststof verpakkingen (PMD fractie).

Figuur 20: Hoeveelheid gescheiden kunststof verpakkingen ontwikkeling in tijd (bron: CBS Statline en GAD-meter 2013 en GAD-meter 2015).

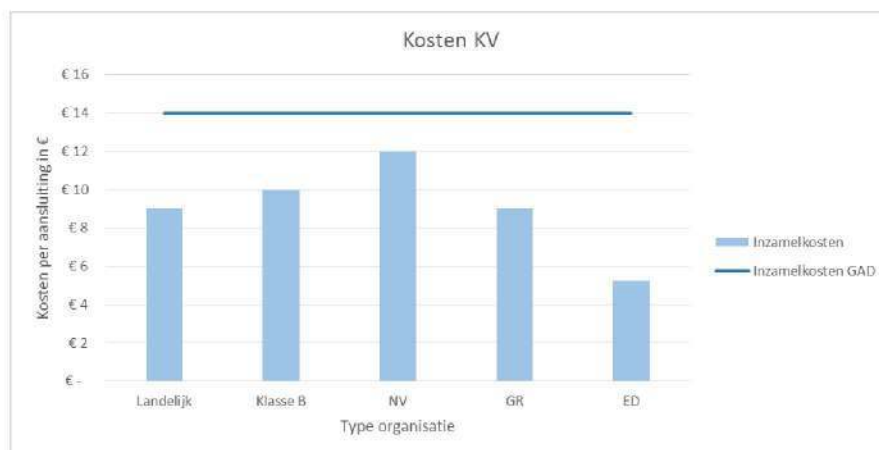
Op 1 juli 2015 is de GAD gestart met de inzameling van de gecombineerde fractie kunststof verpakkingen, metalen verpakkingen en drankenkartons. Tevens is de frequentie verdubbeld naar eens in de twee weken. Hierdoor is een stijging te zien geweest in de inzameling van de stroom.

In onderstaande figuur 21 is de vergelijking gemaakt met de verschillende normgroepen. Daarin is te zien dat alle normgroepen een hogere hoeveelheid gescheiden KV realiseert. Maar met de sterke toename bij de GAD gemeenten lijkt de GAD toe te groeien naar de niveaus van de referentiegroepen.

Figuur 21: Hoeveelheid KV in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

In 2012 werd door de GAD plastic verpakkingsmateriaal ingezameld door middel van huis aan huis inzameling van de speciale plastic zak, de wijkverzamelcontainers en aanvullend daarop de scheidingsstations. De inzamel frequentie van de huis aan huis inzameling was gesteld op eens in de 4 weken, de wijk wijkverzamelcontainers werden geleegd volgens route. Door de toepassing van deze drie systemen zijn de inzamelkosten relatief hoog, hetgeen is terug te zien in figuur 22.

Figuur 22: Totale kosten voor inzameling van KV in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

De efficiëntie (het aantal kg per aansluiting per inzamelwijze) ligt bij de GAD bij beide inzamelmethodes fors lager in vergelijking met de groep 'Klasse B' en het landelijk gemiddelde, te zien is dat beide inzamelwijze elkaar overlappen doordat er maar maximaal de helft van de referentiegroepen wordt ingezameld. De GAD heeft bewust ingezet op beide inzamelwijzen, om inzameling van kunststofverpakkingen zoveel mogelijk te stimuleren.

In de toekomst, onderdeel van het VANG- programma zal in principe alleen de minicontainer nog gebruikt worden voor inzameling voor de Laagbouw. De huis-aan-huis-inzameling van zakken verdwijnt. In principe verdwijnen ook de wijkverzamelcontainers behalve die containers die toegewezen zullen gaan worden aan hoogbouw.

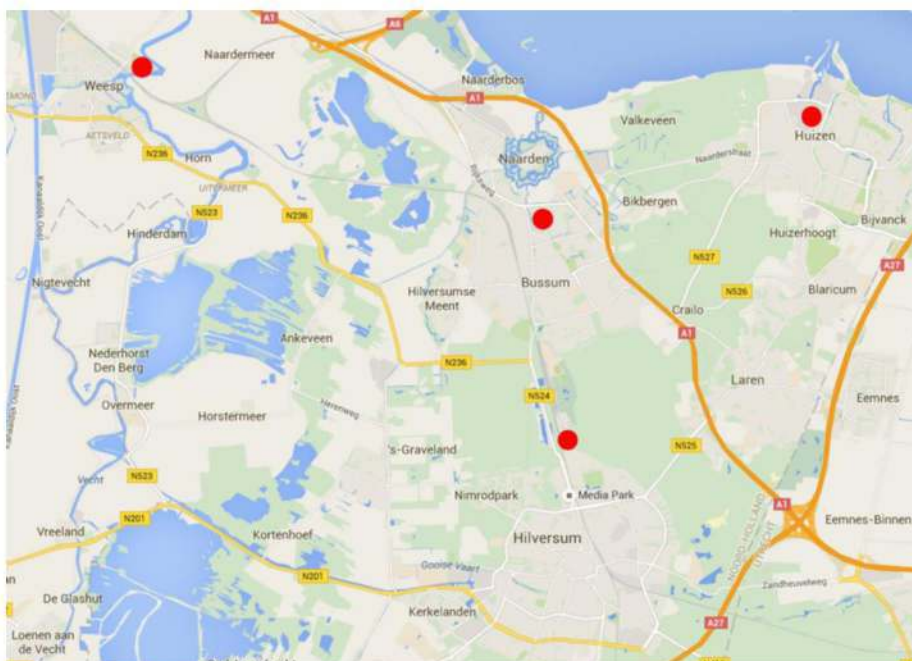
Type inzamelwijze	GAD	Landelijk	Klasse B
Alleen Huis aan huis	11*	23	18
Hoog- en Laagbouw			
Alleen Verzamelcontainers		11	11

Tabel 8: Effectiviteit inzamelmiddelen voor inzamelen van kunststof verpakkingen (bron: NVRD benchmark 2014).

* betreft de totale hoeveelheid ingezameld PMD in GAD gebied op basis van hybride inzamelsysteem (zakken (6) + wijkcontainers (5)).

4.2.7 Scheidingsstations

De GAD kent vier scheidingsstations. Deze zijn gesitueerd in Weesp, Bussum, Hilversum, Huizen en Weesp. Op de onderstaande kaart zijn de scheidingsstations met een rode stip aangegeven. Het betreffen drie scheidingsstations welke voldoen aan de eisen die gesteld worden aan een brenglocatie en 1 (klein) scheidingsstation welke niet voldoet voor met name wat betreft Arbo.

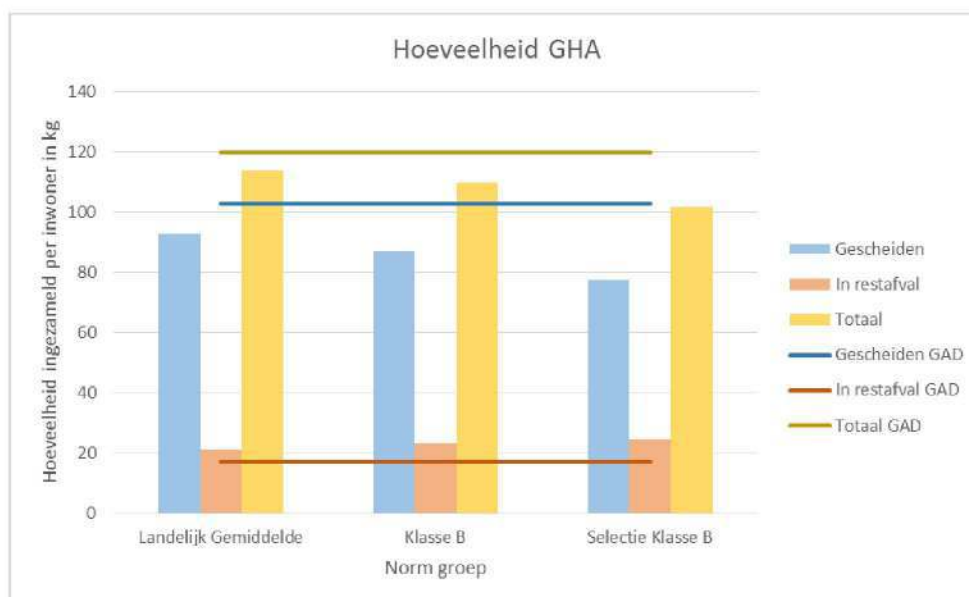
Kaart 1, Regio Gooi en Vechtstreek met daarbij aangegeven de locaties van de scheidingsstations.

De GAD kent 27 verschillende gescheiden afvalstromen die bij de vier scheidingsstations kunnen worden ingeleverd, waar het gemiddelde in klasse B op 21 stromen ligt. De scheidingsstations van de GAD zijn gemiddeld 41 uur per week geopend waar dat in de referentiegroep klasse B gemiddeld 35 uur per week is. Het aantal huishoudens dat zit aangesloten op de scheidingsstation is bij de GAD wel significant lager, circa 28.000 aansluitingen per scheidingsstation ten opzichte van circa 34.000 aansluitingen per scheidingsstation in de referentiegroep klasse B.

KplusV heeft voor één van haar relaties in 2011 een quickscan uitgevoerd of afstand tot een scheidingsstation en hoeveelheid inwoners per scheidingsstation van belang is voor de hoeveelheid ingezameld afval op de scheidingsstation. Uit de voorzichtige resultaten (want er werd gebruik gemaakt van een kleine onderzoeksgroep) valt op dat voor de hoeveelheid ingezameld afval via een scheidingsstation de afstand tot de scheidingsstation van belang lijkt. Hoe dichterbij het scheidingsstation is, hoe meer afval (als percentage van de totale hoeveelheid huishoudelijk afval) via het scheidingsstation wordt ingezameld.

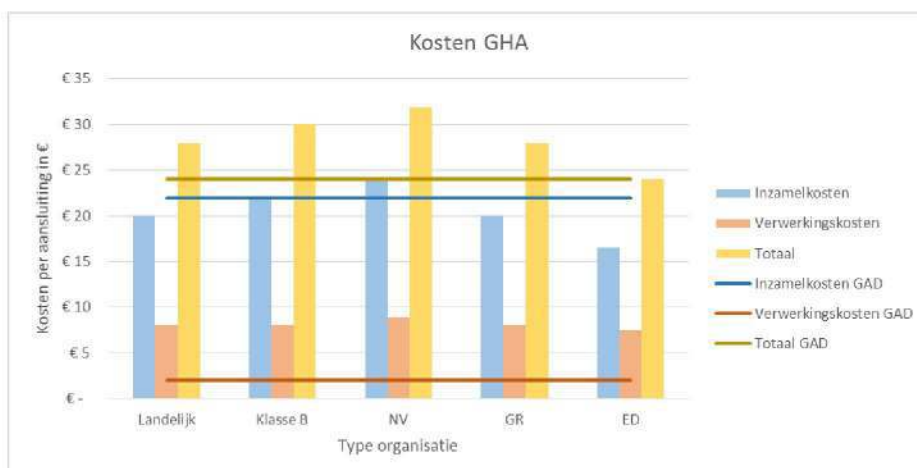
Het aantal inwoners per scheidingsstation lijkt geen invloed te hebben op het percentage afval wat per inwoner via het scheidingsstation wordt ingezameld. Hier kunnen op dit moment geen conclusies uit getrokken worden voor de GAD, maar dit kan eventueel interessant zijn indien vervolgonderzoek naar de effectiviteit (aantal en vorm) van de milieustraten zinvol is.

In termen van ingezamelde hoeveelheden per inwoner scoort de GAD bovengemiddeld ten opzichte van de vergelijkingsgroepen. Zo wordt er een significant hogere hoeveelheid ingezameld en een lagere hoeveelheid ongescheiden ingezameld. Er is sprake van een zekere mate van goed ontwikkelde brengcultuur in het gebied van de GAD.

Figuur 23: Hoeveelheid GHA in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

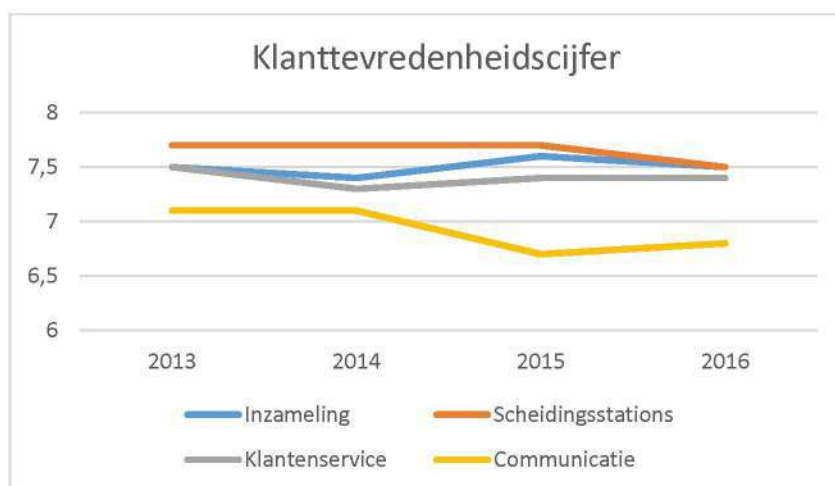
De kosten die de GAD kent voor inzameling (zowel ophalen aan huis als inzameling via de scheidingsstations) zijn op een vergelijkbaar niveau als de vergelijkingsklasse B. De verwerkingskosten liggen wel erg laag voor de GAD. Dit zou verklaard kunnen worden door de hoge mate van gescheiden inzameling.

Figuur 24: Totale kosten voor inzameling en verwerking van GHA in 2014 (bron: NVRD benchmark 2014).

4.2.8. Klanttevredenheid

De GAD laat sinds 2013 jaarlijks een onderzoek naar de klanttevredenheid uitvoeren door een extern marktonderzoeksbureau conform de richtlijnen van de MOA (MarktOnderzoekAssociatie) en ESOMAR (European Society for Opinion and Marketing Research).

Figuur 25: klanttevredenheidscijfers over jaren.

Het gemiddelde klanttevredenheidscijfer dat een steekproef opleverde begin 2016 is een 7,5. Wat betreft de inzameling is het cijfer voor de dienstverlening van de inzameling van de verschillende afvalstromen licht gedaald in vergelijking met vorig jaar (2015). Dit jaar beoordelen de inwoners deze dienstverlening gemiddeld met een 7,5. Er is ook een lichte toename van het aantal klachten te zien. Dit wordt mede veroorzaakt door de invoering van de inzameling van PMD.

Scheidingsstations scoren gemiddeld een 7,5. Dit is lager dan in 2015. Er is geen registratie van klachten over de scheidingsstations, daarnaast zijn geen grote wijzigingen geweest bij de scheidingsstations. De reden waarom de klanttevredenheid is afgenomen, is dan ook momenteel niet te verklaren.

Inwoners beoordelen de klantenservice met een 7,4. In vergelijking met vorig jaar is dit gelijk gebleven. De verschillende vormen van communicatie krijgen een 6,8. Dit is een kleine stijging vergeleken met het jaar hiervoor. Het lagere cijfer voor communicatie laat zich verklaren doordat de extra afvalkalender die uitgebracht was leidde tot een significant hoger aantal klachten.

5. Conclusies

De resultaten uit de benchmark laten op hoofdlijnen zien dat de GAD wat betreft kosten-, milieu en klanttevredenheidsprestaties gemiddeld scoort ten opzichte van het landelijk gemiddelde en de normklasse B.

De GAD-gemeenten produceerden in de afgelopen jaren consequent meer afval dan het landelijk gemiddelde en met de huidige milieuprestaties en serviceniveau zijn de kostenprestaties in verhouding.

De inzamelkosten per aansluiting liggen op een vergelijkbaar niveau met de vergelijkingsgroepen. De verwerkingskosten die de GAD kent voor de verwerking van het totale afval dat wordt ingezameld is significant hoger dan elk van de vergelijkingsgroepen. Dit wordt verklaard door het hoge tarief dat de GAD in 2014 betaalt voor restafvalverwerking. Per 1 juli 2016 is een nieuw restafvalverwerkingscontract ingegaan met een significant lager verwerkingstarief.

De milieuprestaties van de GAD zijn in hoofdlijn ook gemiddeld. Opvalt is dat de ingezamelde hoeveelheden afval en de scheidingspercentages weinig ontwikkeling kennen, terwijl in de normgroep duidelijk trendbreuken te ontdekken zijn. Stilstand is dan achteruitgang. Met de uitvoering van het Regionaal Uitvoeringsplan huishoudelijk afval 2015-2020 'Van Afval Naar Grondstof' zal de GAD deze trendbreuk alsnog realiseren.

Overheidsvennootschappen en Gemeenschappelijke Regelingen lijken niet significant anders te presteren dan Eigen diensten. Dit is sterk afhankelijk van de invulling van de organisatie. Fluctuaties in gemiddelden voor Overheidsvennootschappen en Gemeenschappelijke Regelingen lijken veel meer te maken te hebben met de selectiegroep en de invloed van specifieke beleidskeuzes bij de betreffende gemeente, bijvoorbeeld een duur inzamelsysteem, of juist eenvoudig en goedkoop systeem dan met het organisatiemodel.

Geraadpleegde bronnen

- Diverse benchmarkrapportages NVRD 2013-2015.
- Begroting en Jaarstukken Regio Gooi en Vechtstreek 2015-2017.
- GAD Klanttevredenheidsonderzoeken 2013-2016.
- GAD-meter 2012-2015.
- Gemeenschappelijke Regeling Regio Gooi en Vechtstreek.
- Milieubeleidsverklaring GAD 2016.
- Sorteeraanlyse GAD 2012-2015.
- Regionaal Uitvoeringsplan huishoudelijk afval 2015-2020 'Van Afval Naar Grondstof'.
- Bestuursopdracht Regio gooi en Vechtstreek.
- Voortgangsrapportages bestuursopdracht.
- AfvalOnline.nl.
- Waarstaatjegemeente.nl .
- CBS statline.
- Bij KplusV aanwezige (vertrouwelijke) databases.

